Modern Türklük Araştırmaları Dergisi
Cilt 11, Sayı 3 (Eylül 2014), ss. 63-84
DOI: 10.1501/MTAD.11.2014.3.31
Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

İstanbul'un Fethi ve Yahudiler

Yahya Başkan

İnönü Üniversitesi (Malatya)

ÖZET

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u almasından sonra burası başşehir yapılmıştır. Sonrasında şehrin imar ve iskânı için Padişah'ın emriyle yoğun bir çalışma başlatılmış, devletin idaresi altındaki vilayetlerden ve yeni alınan topraklardan getirilen ve eli iş tutan insanlar İstanbul'a iskân edilmişlerdir. Bu yerleştirilenler arasında Yahudiler de bulunmaktadır. Yeni alınan Rumeli topraklarından ve Selanik, Edirne, Bursa ve Kefe gibi şehirlerden Yahudiler getirilip İstanbul'un farklı mahallelerine iskân edilmişlerdir. Bu çalışma ile onların iskânları, yerleştirildikleri yerler ve nüfusları dönemin kaynaklarında geçen malumattan hareketle incelenmeye çalışılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

İstanbul'un Fethi, Yahudi Cemaati, Yahudi Cemaati İskânı, Rumeli'deki Yahudiler, Edirne, Bursa, Selanik, Kefe Yahudileri, Karaylar, Hahamlık.

ABSTRACT

After Mehmet II had conquered Istanbul, the city was declared the capital of Ottoman Empire. After that, for the reconstruction and settlement of the city there begun an intensive work with the order of the Sultan. The people from the provinces and recently conquered lands were settled in Istanbul under the control of the state. Among these settlers, there were also some Jewish citizens. Jews from the newly conquered Rumeli provinces and the cities such as Selanik, Edirne, Bursa, Kefe were directed to different quarters in Istanbul. In this study, the Jewish settlement in Istanbul in this period is studied using the original sources from that period.

KEY WORDS

The Conquest of İstanbul, Ottoman settlement policy of Jewish communities in Istanbul, Settlement of Jewish dwellers from Edirne, Salonic, Bursa and Kafa and other Anatolian cities to İstanbul, Jewish Rabbinate after the conquest of Constatinopolis, Karaims.

1. Giriş

İstanbul'un fethi, Ortaçağ tarihinin en önemli olaylarından sayılmaktadır. Değişen savaş teknolojisi neticesinde aşılmaz olarak görülen Kostantinopolis'in surları Osmanlılar tarafından toplarla delinmiş ve şehir 29 Mayıs 1453 tarihinde düşmüştür. Bu tarihî hadisenin mühim neticeleri olmuştur. Şehrin düşmesinden sonra İstanbul'un Osmanlılar bakımından en önemli sorunu kentin nüfus ve görüntü açısından perişanlığı idi (Demirkent 1997: 32-40; Nicol 2003: 147). Kostantinopolis, 1204 Latin işgalinden itibaren sükût devresine girmiştir. İmparatorluktaki iç çekişmeler ve 14. yüzyıldan sonra da Türk tehlikesi ve tazyikiyle şehrin durumu gün geçtikçe kötüye gitmiş, nüfus ise zamanla azalmıştır. Osmanlılar şehri aldıklarında nüfusun yaklaşık 30 ile 50 bin arasında olduğu düşünülmektedir (Schneider 1952: 38, 39; Runciman 1999: 20-22). Dönemin kaynakları İstanbul'un nüfusu ve manzarası hakkında bilgiler naklederler.[1] S. Runciman, *"İstanbul'un 1453'de sükûtu onun daha evvel düşmemesinden daha az dikkate şayandır"* demektedir (Runciman 1956: 187). Özellikle bazı Osmanlı kaynakları dervişlerin ağzından kentin uğursuzluğunu naklederek kuşatanlara ve alacak olanlara sıkıntı vereceğini canlı cümlelerle anlatmaktadırlar Ebu'l Hayrı Rûmî fetihten sonraki yıllarda kaleme almış olduğu eserinde İstanbul ile alakalı *"Deden Yıldırım aldı içinde bin ev kodu, anı sonra küffâr kırdılar….s'ab kal'adır, zabtı müşkildir, hem nahs yerdir, nuhûsete sebeb bu oldu kim şeytan…la'net olunub yere inecek nâ mübârek ayağın bu yere bastı. Harab kal'a idi alâmet zelzeleler çün ola nice kerre yıkıla ve dahi taun makamıdır. Bu hadis-i Rasulle ma'lumdur huzur ve sürûr yeri değildir meğer alursan Ayasofya civarına duvar çeküb bakisin yıkasan ve eğer bu şehri ma'mur eylesen tamam âlemi harab etmesine sebeb olursun bu hod ma'mur olmaz ne kadar yapasın gerü yıkılır dediler Padişah eyitti hele feth olsun nihayet biz yıkavuz dedi"* diyerek nakilde bulunmaktadır. (Ebu'l Hayrı Rûmî, 1990: 364-365). Konstantinopolis içerisinde de benzer bir psikoloji hâkimdir. Şehrin başına ne geleceği konusundaki kehanetler yıllardır konuşulmakta olup burasının sonunun yaratılıştan sonraki 7000'inci yılda yani 1492'de vuku bulacağına inanılmaktaydı (Nicol 2003: 405). 1490 senelerinde Moskova Metropoliti III. İvan'a ithaf edilen kitapta ise *"İstanbul doğru yoldan sapmasının büyük günahı yüzünden sükût etti. Moskova Kostantin'in hakikî şehridir. İki Roma sükût etti. Üçüncüsü Moskova olacaktır. Bir dördüncüsü asla olmayacaktır"* denmektedir (Betts 1956: 198). Her iki taraftaki örnek de devrin ruh hâletini ifade etmesi bakımından dikkate değer gözükmektedir.

Devrin müelliflerinden *Tursun Bey*, *Konstantiniyye*'nin imarı sebeplerini anlatırken

---

[1] Yıldırım Bayezid dönemindeki kuşatmada şehrin içine düşmüş olduğu manzarayı Dukas canlı bir şekilde nakletmektedir: *"Şehirde kıtlık baş göstermiş fırınlar ekmek yapmak için odun bulamamış ve evleri yıkıp odunlarını kullanmaya başlamışlardır"* Dukas (1956: 30); Boundelmonti (2010: 62); Ciriaco (2010: 71); Pero Tafur (2007: 138-148); Clavijo (2007: 41, 50).

İstanbul'un perişan vaziyetinden bahsedip, Padişah'ın ferasetle bunu gördüğünü ve devamla, "*…lâ büd ta'miri levâzımına şürû itdi. Vüzerâ ve ümerâsına i'lâm u i'lân itdi ki, min ba'd tahtum İstanbul'dur"* dediğini naklederek Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u başşehir yapmaya karar verip imarını emrettiğini anlatmaktadır (Tursun Bey 1977: 65-76).

II. Mehmed fetihten sonra İstanbul'un imar ve iskân işini İstanbul'a Şehremini olarak tayin ettiği Karışdıran Süleyman Bey'e emanet etmiştir (Kritovulos 2012: 271). Bu iskân yapılırken gelenlerin elinin iş tutmasına, devrin tabiriyle *ehl-i sanâyî*den olmasına ve farklı *millet*lerden meydana gelmesine özellikle dikkat edilmiştir. Şehrin nüfusunun yoğun çalışmalar neticesinde 1480'lere doğru 200 binlere çıktığı ifade edilmektedir. Gezgin İbn Batuta 1330'lu yıllarda İstanbul'a gelmiş ve şehirde Galata hariç 13 mahalle olduğunu kaydetmiştir. Yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'daki mahalle sayısı 180'lere çıkmıştır (Ayverdi 1958: 83; İbn Batuta 2004: 505). Bütün bu rakamlar İstanbul için hummalı bir çalışma yürütüldüğünü göstermektedir. Nitelikli nüfus göç ettirme ve iskân siyaseti çerçevesinde İstanbul'a iskân edilen Müslüman olmayan milletler arasında Yahudilerin de bulunduğunu dönemin kaynaklarından öğrenmekteyiz.

Yahudilerin İstanbul'a nerelerden getirilmiş oldukları, ne zaman getirildikleri ve nerelere yerleştikleri konusunda tam bir açıklık olmasa da kaynaklarda muhtelif bilgiler bulunmaktadır. Fethin hemen akabinde Yahudilerin, devletin toprakları dâhilindeki Selanik, Bursa, Edirne gibi yerlerden getirildiklerini görmekteyiz. Daha sonra yeni yerler alındıkça o yerlerin ahalisi içerisindeki Yahudiler de İstanbul'a iskân edilmişlerdir. Çalışmada, bu iskânlar içerisinde çok önemli bir yer tutan 1492 sonrası İspanya Yahudilerinin İstanbul'a gelmeleri ve yerleşmeleri başlı başına bir mesele olması sebebiyle makalenin konusu dışında tutulmuştur. Çalışmada, fethin akabinde (: Fatih Sultan Mehmed dönemi) İstanbul'a getirilen Yahudiler esas alınarak özellikle devrin kronikleri ve o dönemde devlet tarafından tutulan kayıtlardaki malumat kıyaslanarak Yahudi iskânına, iskânın karakterine, takip edilen siyasete odaklanılmıştır.

Yahudi iskânı ile alakalı erken dönem kaynakları maalesef oldukça mahduttur. Sonraki dönemde arşiv kayıtlarının devreye girmesiyle tarihî malzeme noktasında bir zenginleşme olmuştur. Ancak fethin sonrasında yerleştirilenler hususundaki kaynak darlığı bilgilerin aynîleşmesi ve benzerliğini de beraberinde getirmiştir. Osmanlı kronikleri şehrin iskânından bahsetmekle beraber ayrıntı noktasında sessizdir. Şehre Yahudilerin ve diğer gayrımüslimlerin yerleştirilmesinden açıkça bahseden kaynaklar *Dukas* ve *Kritovulos*'tur. Bir de fetihten yaklaşık 70 sene sonra kaleme alınan *Eliyahu Kapsali*'nin eseri vardır. Diğer kronikler ise fetih hareketleriyle paralel olarak iskân ile alakalı çok az nakillerde bulunmaktadırlar. İstanbul'a geç dönemde gelen seyyahların Yahudiler hakkında vermiş oldukları malumatla takdim tehir yapılarak bir neticeye ulaşma gayretleri de konunun tahlilini zayıflatmaktadır. Fakat tüm bu kaynak

zayıflığına karşın döneminde tutulan bazı kayıtlar bizim için ayrı bir kıymet taşımaktadır. Bunlardan Fatih Sultan Mehmed'in vakıf kayıtları, Halil İnalcık tarafından neşredilen 1455 tahriri ile az da olsa net bilgi sahibi olmamızı sağlayan 1477 Kadı Muhyiddin'in icmâl defteri elimizdeki değerli tarihî evrak olarak durmaktadır. Konuya ait ve çoğunluğu Yahudi araştırmacıların eserlerinden oluşan inceleme eserler ise kıymetli bilgiler vermesine rağmen benzer malumatı tekrar etmekten ileri gitmemektedirler.

2. Bizans Döneminde Yahudiler

Osmanlı öncesi İstanbul'da bulunan Yahudilerin durumlarını ele almak konunun anlaşılması bakımından daha faydalı olacaktır. Yahudilerin fetihten evvel şehirde yaşadıkları, birkaç sınıfa ayrıldıkları ve kendilerine ait havralarının olduğu bilinmektedir. Ancak bunlarla ilgili olarak da maalesef fazla tarihî malzeme yoktur. Sadece varsayımlarda bulunulabilinmektedir. Yahudilerle alakalı ilk bilgiler, Bizans'ın onlara karşı takip etmiş olduğu olumsuz politikalar sebebiyle kaynaklara yansımıştır. Bizans imparatoru I. Justinyen (527-565) şehrin Yahudi topluluğunu siyasî ve sosyal birçok haktan mahrum bırakmıştır (Lange 1998: 132). İmparator III. Leon (717-741) döneminde de Yahudiler takibata uğramış, Kostantinopolis'de zorla vaftiz ettirilmiştir (Ostrogorsky 1995: 150). Avram Galanti şehirde 318 yılında bir sinagog olduğunu belirterek bu sinagogun 132 yıl sonra kiliseye çevrildiğini söylemektedir. Bu durumda İstanbul'daki Yahudi varlığı neredeyse Bizans ile yaşıt hâle gelmektedir. (Galanti 1995: 18). Bizans döneminde Yahudilerin kabaca Galata, Kasımpaşa, Hasköy ve Yenikapı civarında yaşadıkları düşünülmektedir (Rozen 2010: 5, 6). Yahudilerle alakalı olarak en önemli kaynak İstanbul'u 1176'da ziyaret eden İspanyol Yahudisi *Tudelalı Benjamin*'dir. Ona göre Bizanslılar şehir merkezinde, Rumlar arasında yaşayan hiç Yahudi bırakmamış, bunları Haliç'in öte yakasına göndermişlerdir. Deniz onları ayırdığı için şehrin hâkimleriyle ancak denizi geçerek ticaret yapabilmişler ve şehirde atla gezmeleri de yasaklanmıştır. Benjamin şehirde iki Musevî gruptan bahsetmektedir. Bunlardan ilki Rabaniyimler, ikincisi de Karayimlerdir. Benjamin, Rabaniyimlerin nüfusunu 2000, Karayimleri de 500 olarak vermektedir. Bu iki Yahudi cemaatinin, aynı mahallede yaşadıklarını ancak birbirinden yüksek bir duvarla ayrıldıklarını ifade eden Benjamin, Yahudi cemaati içerisinde ipek dokuma ustaları, ticaret erbabı ve birçok âlim bulunduğunu, Bizans halkının Yahudilerden nefret ettiğini ve onlara karşı kötü davrandıklarını nakletmektedir (Benjamin-Petachia 2001, 43; Seyyahların Aynasında, 2010: 38; Schick 1986: 292, 293). Bizans döneminde İstanbul'da, şimdiki Yeni Cami ve Mısır Çarşısı dolaylarında oturan Karay cemaatine ait yerler Haçlı orduları tarafından 1203'te yağmalanmış ve Bahçekapı civarında çıkan bir yangın sonucunda da Karay Musevî mahallesi yanıp kül olmuştur (Tanınmış 2004: 41).

İstanbul'da fetihten önce yaşamış olan diğer Yahudi grup arasında Romanyotlar (Yun. Romaniotes) de kaynaklarda zikredilmektedir. Romanyot "Rumca konuşan Yahudi" anlamına gelmektedir. Fetihten sonra Anadolu'da ve devlete tâbi olan diğer yerlerde bulunan ve eski Roma tebaası olmaktan dolayı da Romanyot adını taşıyan Yahudi toplulukları İstanbul'a sürülmüşler, bundan dolayı kaynaklarda *sürgün* kaydıyla isimlendirilmişlerdir (Rozen, 2010: 45-47; Kohen, 2007: 9; Aydın 2002: 7-9)[2]

İstanbul'un fethinden yaklaşık elli sene önce Kostantinopolis'e gelen seyyahlar eserlerinde şehirdeki Yahudilerden az da olsa bahsetmişlerdir. Bunlardan ilki yaklaşık 1330'lu yıllarda Kostantiniyye'yi ziyaret eden İbn Batuta olup, burada kendisine İmparatorla nasıl görüşmesi gerektiğini Bizans sarayında mabeyinci olarak görev yapan aslen Suriyeli bir Yahudi'nin anlattığını kaydetmektedir (İbn Batuta I, 2004: 503). Diğer bir seyyah hac maksadıyla yola çıkan ve İstanbul'a gelen Rus hacı Zosima da, eserinde Yahudilerin Ayasofya civarında yaşadıklarından bahsetmektedir. Hatta onların yaşadıkları yere yakın şehir kapısının da *Yahudi Kapısı* olarak isimlendirildiğini anlatmaktadır (*Russian Travelers* 1984: 38). Zosima'nın nakletmiş olduğu bilgiler Buondelmonte'nin 1422 yılına ait çizmiş olduğu haritada gösterilen Yahudi Kapısı'yla uyuşmaktadır. Haritada bu kapının ismi Latince olarak *Porta Iudea* olarak kaydedilmiştir (Rozen 2010: 6; Yalçın 2004: 382-390; *Seyyahların Aynasında* 2010: 62). 1430'lu yıllarda İstanbul'u ziyaret eden Bertrandon de la Broquière, Pera yani Galata'da ikamet eden Yahudilerden bahsederken aynı zamanda bu semtin ticaretle meşhur olduğunu da zikretmektedir (Broquière 2000: 207). Galata, fetih sonrasında da Yahudi ikametinin önemli yerlerinden olmaya devam etmiştir.[3]

3. İstanbul'un Fethinden Sonra Yahudi İskânı

İstanbul'un fethi sonrası şehre yerleştirilen Yahudilerin iskân tasarısı, Fatih Sultan Mehmed'in şehrin imar ve iskânı için gerekli emirleriyle hemen başlatılmıştır. Devletin idaresindeki topraklardan eli iş tutan, şehrin görüntü ve kalitesini değiştirecek insanlar İstanbul'a sevk edilmiştir. İstanbul'a nüfus sevk edilen unsurlar arasında Yahudilerin de olduğu bilinmektedir.[4] Bernard Lewis'e göre Sultan ekonomik olarak etkin ve siyasî olarak güvenilir bir halk olan Yahudileri kente sokup Hristiyan tacirlere karşı bir denge oluşturarak şehrin geliştirilmesini teşvik etmek istemiştir (Lewis 1996: 142). Bu bahsi

[2] Bizans dönemi Yahudileri ile alakalı geniş bilgi için bkz. *Jews in Byzantium* (2012).

[3] Broquière'den yaklaşık otuz sene evvel İstanbul'a gelip Galata'yı gezen ve Galata'nın Grekçe ve İspanyolcada "süt ve süt sağılan yer" olduğunu da belirten İspanyol seyyah Clavijo eserinde buradaki Yahudi varlığı hakkında herhangi bir bilgi vermez; Clavijo (2007: 49-51).

[4] Anadolu Beyliklerinde Yahudi varlığı ve Osmanlı Devleti'nin Yahudileri muhtelif vilâyetlere iskân siyaseti bakımından önemli bir çalışma için bkz. Emecen (1997: 18-23).

devrin kronikler açmıyor. Fetihten sonra Yahudilerin Hahamı ilân edilen Moşe Kapsali'nin yeğeni veya torunu Eliyahu Kapsali, kaleme almış olduğu eserinde Fatih Sultan Mehmed tarafından Yahudilerin korunması ve şehre yerleştirilmesiyle alakalı kıymetli bilgiler vermektedir. Eliyahu'ya göre İstanbul'un düşmesi, *"Allah'ın Türkler vasıtasıyla Bizans'tan intikam almasıdır"*. *"…Tanrı Sultan Mehmed'e İstanbul üzerine yürümesini emretti…Yahuda ve İsrail'e olmadık kötülükler yapılıyordu. Tanrı haykırdı; Konstantinopol üzerine gazap ateşimi kusacağım ve onları yakıp kül edeceğim çünkü onlar benim halkıma (Yahudi) kötülük etmişlerdir"* (Arslantaş 2013: 163). Bu husus, Hristiyan dogmasının Yahudiliğe bakışına bağlı olarak Bizans'ın ilk döneminden beri Yahudiler ve Hristiyanlar arasında yaşanan çekişmenin bir yansıması idi.[5] Kapsali fetihten sonra Yahudilerin İstanbul'a getirilmesini bizzat Fatih Sultan Mehmed'in istediğini; *"…Ahd-i Atik'de vaad edilen günlerin yaklaştığını ve Sultan'ın, İbrahim'in zürriyeti Yahudilere; bizimle birlikte yaşayın ülke önünüzde, nereye isterseniz yerleşin ticaret yapın mülk edinin dedi…"* cümleleriyle anlatmaktadır. Bu istek üzerine uzaktan ve yakından birçok Yahudi gelip İstanbul'a yerleşmiş, kendilerine evler, bağlar ve bahçeler tahsis edilmiştir. Bu durumu Kapsali, Tevrat'ın dili ile şu şekilde ifade etmiştir; *"soyları arttı, üreyip çoğaldılar gittikçe büyüdüler ve ülke bunlarla dolup taşmaya başladı"*. Kapsali Bizans döneminde iki veya üç Yahudi cemaati varken daha Fatih'in hayatında Yahudi cemaati sayısının kırka ulaştığı bilgisini vermektedir (Arslantaş 2013: 258). Fatih Sultan Mehmed'in Yahudileri çok sevdiğini sürekli vurgulayan Kapsali Sultan'ın bir Yahudi'den İbranice öğrendiğini de aktarmaktadır. (Arslantaş 2013: 269). Bütün bu malumatı nakleden Kapsali İstanbul'a gelen Yahudi nüfusun sayısı ile ilgili hiçbir nakilde bulunmamaktadır.

Kapsali'nin bu açıklamalarından sonra İstanbul'a gelen veya getirilen Yahudi nüfus üzerine en net malumat Kritovulos'da bulunmaktadır. O, eserinde fethin sonrasında Yahudilerin şehre sultan tarafından iskân edildiğini açıkça kaydetmiştir. Kritovulaos'daki nakil şu şekildedir; *"Sultan Konstantinos'un şehrini fethettikten sonra, özellikle iskânına, bakımına ve tamirine öncelik verdi. Bütün hükümranlık alanına saltanat buyrukları göndererek şehre sadece Hıristiyanlardan değil, kendi kavminden ve Musevîlerden de çok sayıda insan yerleştirdi"*.

Kritovulos da geçen bu cümlelerin, dönem kaynağı Dukas'ta da kaydedildiği üzere, Fatih Sultan Mehmed'e fethin beşinci günü Galata'yı gezdikten sonra söylenmiş olması muhtemeldir. Bu hususla alakalı Dukas'da verilmiş olan bilgi; "*Padişah aynı zamanda şark ve garp vilayetlerinden Eylül ayına kadar beş bin ailenin şehre getirilip iskân*

[5] Hristiyanlarla Yahudilerin arasındaki çekişme ve münâferetin bir başka izini yine devrin kaynaklarından Nicolo Barbaro'da bulabiliriz. İstanbul'un fethine ait bir günlük kaleme alan Barbaro, fetihten sonra şehrin durumu hakkında bilgi verirken tasvirini Yahudileri de zikrederek şu cümlelerle yapar; *"…bu ağlamalar karşısında her bir berbat Musevî bile müteessir olabilirdi"*. Bkz. Pertusi (2006: 116).

olunmalarını ve nakilleri için deftere idhal olunacak olan aile efradı, İstanbul'a gelmek istemeyecek olurlarsa idam edilmelerini emretti." şeklindedir (Dukas, 1956: 193). Buradaki şark ve garp vilayetleri cümlesinin içerisine Yahudilerin de dâhil olduğunu rahatlıkla söylemek mümkündür. Bu iki kaynağın dışında N. Iorga'nın neşretmiş olduğu bir mektupta Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'a Anadolu'dan 4000, Rumeli'den de 4000 olmak üzere 8000 ailenin sürülmesini emretmiştir (İnalcık 1988: 217). Bu sürülenler arasında yine Yahudiler de olmalıdır. Olmalıdır zira zikredilen iki kaynakta anlatılan fetih ve iskân bilgileriyle, bu fetihlerin akabinde devlet tarafından tutulmuş olan kayıtlara yani 1455 tahririne bakıp bir kıyas yapmak bize bazı ipuçları verecektir:

Devir müelliflerinden Neşrî'de geçen *" …Sultan şehri imar etti. Şehir uzak yerlerden gelen büyük ve küçük adamların kıblesi oldu…"* kaydı Dukas'taki bilgilerle birlikte değerlendirilebilir (Neşrî 1995: 352); Fetihten sonra şehirde olduğu anlaşılan Ankaralı Abraham şu bilgileri vermektedir; *"Orada üç ay kaldım Süleyman adında birisini vali atadı korkunç bir emir çıkardı. Hâkimiyeti altındaki bütün şehirlerden insanları aileleriyle birlikte şehre getirip doldurmalarını söyledi"* (Pertusi 2006: 260). Bu cümleleri Dukas ve Kritovulos'taki Sırp seferi ve sonrasına ait verilmiş olan bilgilerle karşılaştırırsak hummalı bir iskân faaliyetinin başladığı ve buna Yahudilerin de dâhil edildiği neticesini çıkartabiliriz.

3.1 Rumeli'deki Fetihler ve İstanbul'a Yahudi İskânı

Hem Dukas hem de Neşrî, 1454 senesinde Fatih Sultan Mehmed'in Sırplar üzerine sefer açtığından bahsedip, Tuna boyu ve vilâyetlerinden geçerek Semendire, Filibe ve Sofya gibi Rumeli şehirlerine uğradığını, Sırplara ait Novo Brdo (Novoprido-Novobrad) şehrinin alındığını anlatmaktadırlar. Dukas, Padişah'ın Sırp esirlerini İstanbul'un civar köylerine yerleştirdiğini bunların da dört bin aile olduğundan bahsedip Sultan'ın İstanbul'un imar ve iskânını denetlemeye geldiğini nakleder (Dukas 1956: 196). Kritovulos da Dukas'ta olduğu gibi ilgili bölgedeki fetihleri anlatıp Fatih'in şehirdeki imar faaliyetlerini kontrol etmeye geldiğinden bahsetmektedir (Kritovulos 2012: 313, 319-321). Fatih Sultan Mehmed bu sefer sonrasında İstanbul'a Yahudi nüfus nakletmiş midir sorusu bu ilişkide sorulabilir mi? 1455 İstanbul tahrir kayıtlarına başvurulduğunda, deftere kaydedilmiş olan Yahudi nüfusa ait bilgilerin içerisinde onların gelmiş oldukları memleketler verilirken Yanbolu, İştip, Trikala (Tırhala), Filibe, Sofya, Kesriye, Kırtova, Nikebolu, Lovec, Prilep, Livadye, İzdin gibi Rumeli şehirlerinin isimleri zikredilmektedir (İnalcık 2010: 440-445). Bu bilgileri destekleyecek başka bilgi ise 1485 senesine ait Bursa şer'iyye sicilinde bulunmaktadır. İstanbul'da ikamet edip Bursa ile ticarette bulunan iki Yahudi'nin memleketleri bu vesile ile verilmektedir. Sicillerde geçen cümleler; *"…doğma Niğbolulu olup İstanbul'da oturan Yahudi Salamo…"*, *"…Kesriyeli (Kastoryalı) olup hâlen İstanbul'da Balat'da oturan Yahudi Yakup…"* şeklindedir (İnalcık 1981: 45, 50). Görüldüğü gibi 1455 tahririnde, isimleri geçen Rumeli şehirlerinden İstanbul'a gelen veya getirilen Yahudilerin varlığına ilginç bir şekilde tesadüf

edilmektedir. Acaba hem tahrirde hem de şer'iyye sicilinde zikredilen bu Yahudiler iki kroniğimizde de anlatılan sefer neticesinde mi İstanbul'a nakledilmişledir? Kanaatimizce getirilmiş olan nüfusun en azından bir kısmının 1454-1455 senelerindeki seferler neticesinde getirilen Yahudiler olduğunu ihtiyat kaydıyla söylemek mümkün gözükmektedir.

Fethin hemen arkasından gerçekleşen bu iskândan başka İstanbul'a Selanik, Bursa Edirne ve Kefe gibi yerlerden de Yahudilerin nakledildiği inceleme ve araştırmalarda zikredilmektedir. Selanik, Bursa Edirne ve Kefe'nin Yahudi nüfusu barındırdığı bilinen bir hususdur. Ancak 1455 İstanbul tahririnde zikredilen bu şehirlerden getirilen Yahudi varlığına rastlanmamaktadır. Kroniklerde de herhangi bir bilgi mevcut değildir. Şimdi sırasıyla bu şehirlerden İstanbul'a getirildiği düşünülen Yahudi varlığına bakmak yerinde olacaktır.

3.1.1 Edirne Yahudilerinin İskânı

Fatih Sultan Mehmed vakfiyesinde Edirne Yahudileri ile alakalı bilgi mevcuttur. Hatta vakfiyede; "Biri dahi Edirnevî Yahudiler Mahallesi'nde vâki'…", "Edirne'li Yahudiler Mahallesi'nde Arslan Yahudi mülkine muttasıl…", "biri dahi mahmiye-i Kostantiniyye mahallâtından Edirneli Yahudiler Mahallesi'nde…" ibareleriyle Edirneli Yahudiler Mahallesi zikrolunmaktadır (Mehmet II Vakfiyeleri, 1938: 214, 239). Bu durum Yahudilerin Edirne'den yoğun olarak getirildiklerini de göstermektedir. Ancak bu getirilenlerin ne zaman ve ne suretle İstanbul'a geldikleri hakkında kaynaklarda maalesef bilgi bulunmamaktadır. Edirne Yahudileri ve bunların İstanbul'a getirilmeleri hakkında Avram Galanti şu bilgileri vermektedir:

> "Konstantiniye'nin 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından fethinden sonra, 1454 yılında, Edirne Aşkenaz Yahudi cemaati başkanı Haham İzak Sarfati, Batı Avrupalı Yahudilere çağrıda bulunup onların Osmanlı İmparatorluğu'na gelip yerleşmelerini istedi. Haham İzak Sarfati ve daha sonra onun ailesinden gelen din adamları Bulgaristan, Rumeli ve Sırbistan'ın resmî hahamları idiler. Hahambaşı Sarfati'nin bu çağrısından sonra Bavarya, Bohemya, Silezya ve diğer Avrupa ülkelerindeki Aşkenaz Yahudiler Edirne'ye göç ettiler, burada bir Aşkenaz cemaatinin temelini attılar ve kendi sinagoglarını kurdular. 1492 yılında İspanya'da yaşayan Yahudilerin İspanya'dan kovulmalarından sonra birçok İspanyol Yahudisi Edirne'ye gelip yerleşti. Avrupa ülkelerinden Edirne'ye yapılan göçün yanı sıra Korinthos ve Patras Yahudilerinin de Edirne'ye göçleri görüldü. Konstantiniye'nin 1453 yılındaki fethinden sonra Edirne Yahudilerinin bir bölümü Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yeni başkentine yerleşmek için İstanbul'a göç ettiler. Diğer bir bölümü ise Fatih Sultan Mehmet'in çağrısı üzerine İstanbul'a gelip yerleştiler. Fatih Sultan Mehmet tarafından verilen vakfiyelerin birinde Edirne Yahudileri Mahallesi'nden bahsedilmesi ve İstanbul'da bir Edirne sinagogunun mevcut

olması bu göçün kanıtlarıdır."[6]

Galanti, İzak Sarfati'nin dindaşlarına yazmış olduğu mektubun metnini de vermektedir. İzak Sarfati Edirne'ye Almanya'dan gelip yerleşen iki dindaşı adına kaleme almış olduğu mektupta şunları söylemektedir:

> "... arkadaşlarım, efendilerim, benim Türkiye'ye gelişim Tanrı'nın emriyle olmuştur. Eğer siz beni dinlerseniz, Türkiye'nin yolu hayat yoludur. Kudüs'e kadar uzanan bu yolun, altı deniz mili hariç başka, hepsi karadır. Her gün Türk ve Yahudi tüccar kafileleri vardır. Yol emniyettedir; şimdi tembellik etmeyiniz, rahat yere geliniz... İsmail memleketinde herkes incir ağacının ve bağının altında rahat içinde yaşar. Bundan başka, bu memleketin yararları ve halkının iyiliği Almanya'da bulunmaz... " (Galanti 1995: 40).[7]

Ancak bütün bu bilgileri veren Galanti bir ana kaynak atfında bulunmamaktadır. Osmanlı Yahudileri üzerine bir çalışması bulunan Mark A. Epstein eserinde 1490 ve 1522 (1530) senesi tapu kayıtlarına dayanarak Edirne Yahudilerini Karay Yahudi cemaatinden saymakta bunu da anlaşıldığı kadarıyla Eliyahu Kapsali'ye dayandırmaktadır, ancak İstanbul'a getirilişine dair herhangi bir kaynak zikretmemektedir (Epstein 1980: 57-59, 180). Karaylar üzerine bir çalışmasında Vesile Tanınmış, Edirne'den getirilenlerin Karay Musevîleri olduğunu dile getirmektedir. Tanınmış, Fatih'in vakfiyesinde zikredilmiş olan 'Edirnevî Yahudiler'in, Musevî Karaylar olduğunu, fetihten sonra İstanbul'a iskân edildiklerini, çok sayıda gerçekleşen bu yerleştirme sebebiyle Edirne'de bu tarihten itibaren Karayların izine hiç rastlanılmadığını, hatta erken dönemlere ait nüfus tahrirlerinde dahi Karay cemaatinin adının geçmediğini belirtmektedir. Tanınmış, Edirne'den göç ettirilen Yahudilerin Karay cemaatine mensup olduklarını, ilk olarak 1540-1541 tarihli tapu tahrir defterinde rastlanılan "Yahûdiyân-ı Edirne nâm-ı diğer Karâî" ifadesine dayandırmaktadır (Tanınmış 2004: 40-45). Tanınmış ayrıca, Yahudilerin bir kısmının II. Murad tarafından Edirne'nin alınmasıyla, Bursa'dan getirilip Edirne'ye yerleştirilmiş olduklarını da M. A. Epstein'e dayandırmıştır (Tanınmış 2004: 38; Epstein 1980: 21, 54).

3.1.2 Bursa Yahudilerinin İskânı

Edirne'nin dışında Bursa'dan da İstanbul'a Yahudilerin getirilip yerleştirildiği kaynak ve çalışmalarda geçmektedir (İnalcık 2002: 5). Kritovulos, Padişahın 1454-1455 senelerinde Bursa'ya geçtiğini ve babasının kabrini ziyaret ettiğini nakletmektedir. Yine Kritovulos eserinde fetihten sonra İstanbul'dan birçok kimsenin kaçtığını bu kaçanları Sultan'ın Edirne ve Bursa'dan alarak tekrar İstanbul'a getirtip yerleştirdiğini zikreder.

---

[6] http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/edirne_yahudileri.pdf, Rıfat Bali, "Edirne Yahudileri".

[7] Mektubun diğer bir metni için bkz. Sperco (1989: 12, 13).

Devamında da mesleklerinde başarılı olan bu insanlara hünkârın ev ve arsa vererek cömertçe imkânlar tahsis ettiğini söylemektedir (Kritovulos 2012: 287, 441). Kritovulos'un vermiş olduğu malumattan hareketle Yahudilerin de bu nakiller esnasında Bursa'dan İstanbul'a getirilmiş olduklarını söyleyebiliriz. Nitekim bu hususla alakalı olarak Kritovulos'u teyiden Bursa'dan Yahudi sürgünlerinin olduğunu ve fetihten sonraki yıllarda da devam ettiğini Bursa şer'iyye sicillerinden öğrenmekteyiz. İnalcık, Bursa şer'iyye sicillerindeki kayıtlarda 1454-1455 senelerine ait sürgünler olduğunu belirtmektedir (İnalcık 1988: 217). Kamil Kepecioğlu da kaleme almış olduğu Bursa Kütüğü'nde, şer'iye sicilinden alıntı yaparak 1496 yılının Aralık ayına ait şu bilgileri nakletmektedir; *"Bursa Yahudilerinden bir miktarı İstanbul'a nakledilmişti. Bu sürgün, Yahudiler için gelen ases Yusuf, sevk edilecek Yahudilerden Samuel ile karısını Bursa'da bulup karısı sefere kudreti olmayacak derecede hasta olduğundan Samuel sevk olunmuş ve karısına on beş güne kadar İstanbul'a getirip ve Subaşıya teslim edip hüccet getirmek için kefil olmuştur"* (Kepecioğlu 2009: 228). Bu malumat Bursa'dan İstanbul'a Yahudi göçünün daha doğrusu sürgününün yapıldığının en açık delilidir. İstanbul'dan kaçıp Bursa'ya yerleşenler haricinde de Bursa'da Yahudilerin yaşamış olduğunu 1397'de Bursa'ya gelen Alman seyyah Johannes Schiltberger'den (1380-1440) öğrenmekteyiz. Ancak 1487 senesine ait tahrir defterinde gayrımüslimlerin yaşamış olduğu mahallede Hristiyan nüfustan bahsedilirken Yahudi hanesi bulunmamaktadır (Çetin 1999: 29-32).[8] İki kaynağın vermiş olduğu bilginin kıyaslanmasından hareketle ticarî faaliyet açısından canlı bir şehir olan Bursa'nın Yahudi nüfus potansiyelini Fatih Sultan Mehmed'in, İstanbul'u şenlendirmek maksadıyla kullanmış olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz (Schiltberger 1997: 20; Lowry 2004: 35, 36).

3.1.3. Selanik Yahudilerinin İskânı

Bursa ve Edirne'nin dışında Selanik'ten de Yahudilerin İstanbul'a getirildiği araştırmalarda ele alınmıştır. Selanik devletin en fazla Yahudi nüfusa sahip şehirlerinden birisiydi. Ancak buradaki nüfusun İstanbul'a nakli ve yerleştirilmesi hakkında devrin kaynaklarında maalesef hiç bir bilgi bulunmamaktadır. Daha ilginci fetihten önce Yahudilerin merkezi olan şehirdeki Yahudi nüfusun İstanbul'un alınmasından sonra neredeyse boşaldığı ifade edilmesine rağmen ilk el kaynaklarda

[8] Bursa'da 1487 tahririnde kayıtlı olmayan Yahudi hane, 1521 ve 1573 tahririnde bulunmaktadır. 1496 yılına ait sürgün kaydının olması, daha doğrusu Yahudi nüfusun varlığı Bursa'da yaşanan Yahudi göç dalgasıyla ilgili olmalıdır. Yani Bursa sadece Yahudi göçü veren değil aynı zamanda dışarıdan göç alan bir kent konumundadır. Nitekim Hüdavendigâr Livâsı Tahrir Defteri'nde Cema'ati Yehûdiyâ-ı Kuru-çeşme mahallesi sakinleri arasından bir Yahudi hakkında *"Balıkesir'den gelüb mütemekkin olan Yehudâdır"* kaydı mevcuttur. Bkz. Hüdavendigâr Livâsı (1988: 6), Çetin (1999: 29-32).

hiçbir malumat bulunmamaktadır (Kolçak 2005: 18-20). Fetihten sonraki dönem kaynaklarında ise bazı bilgiler mevcuttur. 1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde *"der mahalle-i Selanik mahdûd şayâhü'l Yahudi mülki…"* ibareleri kayıtlıdır. Defteri neşreden Ömer Lütfi Barkan ve E. H. Ayverdi'nin de ifade ettikleri gibi Yahudi mülküne bitişik olduğu için burası Selanikli Yahudilerin mahallesi olmalıdır. Barkan ve Ayverdi bu mahallenin Bahçekapısı civarında olduğunu düşünmektedirler (İstanbul Vakıfları 1970: 2). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nde ise fetih sonrası iskân anlatılırken; *"ve Selânik Yahudilerinden elli cemâati Tekvur Sarayına ve Şuhûd Kapısı cânibine kodular anın için Cufud Kapısı dirler"* ifadeleri bulunmaktadır (Evliyâ Çelebi 2006: 51). Cufud Kapısı veya Yahudi kapısı olarak bilinen yer, Bizans döneminde de Yahudi nüfusu barındıran muhit idi. Bu noktada İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri ve Evliya Çelebi'nin kayıtları oldukça önemli hâle gelmektedir. Selanik'ten getirilmiş olan bu Yahudilerin Balat'a yerleştirildiği ifade edilmektedir. Selaniko Sinagogu'nun da Balat'ta bulunması bu görüşü desteklemektedir (Göncüoğlu 2004: 147; Yeşildal 2006: 55, 56). Ancak getirililenlerin tamamının mı yoksa bir kısmının mı buraya iskân edildikleri noktasında birşey söylemek mümkün değildir. Dahası bu durumu tavzih edecek tarihî bir belge ve bilgi elimizde bulunmamaktadır. Bu noktada bir diğer husus da buraya yerleşenlerin fethin hemen sonrasında mı yoksa daha geç bir dönemde mi buraya yerleştirildikleridir. İstanbul'a nakledilen Yahudilerle ilgili bir tablo veren M. A. Epstein Bursa, Edirne ve Selanik'ten getirilen Yahudilerin rakamlarını da vermektedir. Ancak bu tablonun kaynağı (h. 947) 1540, (h. 952) 1545 tarihlerine yani sonraki döneme ait tapu kayıtlarıdır (Epstein, 1980: 178-180). Dolayısıyla bu kayıtları esas alarak fetihten sonra, zikredilen şehirlerdeki Yahudilerin hangi tarihlerde İstanbul'a getirildikleri sorusu cevapsız kalmaktadır.

3.2 Kefe'den Getirilen Yahudilerin İskânı

Edirne, Bursa ve Selanik haricinde Kefe'den de İstanbul'a Yahudi nüfusun getirildiği bazı kaynaklarda zikredilmektedir. Kefe'den getirilmiş olan nüfus içerisinde Yahudilerin de bulunduğunu İsmail Hakkı Uzunçarşılı nakletmekte Hasköy'e yerleştirilmiş olduklarını ifade etmektedir (Uzunçarşılı I 1988: 128). Ancak bu bilgiyi verirken herhangi bir kaynak atfında bulunmamaktadır. Uzunçarşılı'da geçen malumatı güçlendirecek kayıtlar Neşrî ve Angiolello'nun eserlerinde bulunmaktadır. Neşrî, 1475 senesinde Gedik Ahmed Paşa'nın Kırım ve civarına yapmış olduğu seferi anlatırken Kefe'den İstanbul'a nakledilenler hakkında şu bilgileri verir; *"Bu şehrin halkını, şehirlisini, ağniyâsını ve fakirini ve avretini ve oğlanını taallukatıyla defter idüb Padişaha layık olan nesneleri alub koyacağını koyub…"* (Neşrî II, 1995; 827).

Fatih döneminde esir olarak İstanbul'da bulunan Angiolello ise Kefe ile alakalı şu bilgileri vermektedir; *"Ahmet Paşa hizmetlilerini halkın kayıtlarını tutması için görevlendirdi. Ermeni, Rum, Musevî herkese detaylı bir şekilde nereden geldikleri ne zamandır Kefe'de oldukları,*

evli olup olmadıkları gibi sorular soruldu…On ile yirmi yaş arasında üç bin genç toplandı dört yüz elli genci daha aldılar…" (Angiolello 2011: 87, 88).

Angiolello bunların İstanbul'a getirildiğinden bahsetmekte, fakat nerelere yerleştirildikleri hususunda herhangi bir bilgi vermemektedir. Sonraki dönem kaynaklarından İbn Kemal, Kırım'ın fethinin akabinde alınan Menkub Kalesi'nden İstanbul'a sürgün yapıldığını nakletmekte, fakat sürülenlerin milliyeti hakkında herhangi bir malumat vermemektedir. İbn Kemal'deki kayıt şu şekildedir; *"…Sultân-ı cihânun fermânı vâcibü'l-i'zânı mûcibiyle ol diyâr küffârınun ağniyâsından İstanbul'a bir nice yüz ev sürdi…"* (İbn Kemâl 1991: 388); Osmanlı döneminde Kefe üzerine bir çalışma yapan Yücel Öztürk, Gedik Ahmed Paşa'nın Kefe'yi aldıktan sonra buradan İstanbul'a kırkbin kişinin sürüldüğünü söyleyip Neşrî ve İbn Kemal'i kaynak gösterirken modern araştırmalardan da Hammer ve Uzunçarşılı'yı referans olarak vermektedir (Öztürk 2000: 28). İstanbul'un fethinden yirmi beş sene, Kefe'nin alınmasından da yaklaşık iki yıl sonra (1476) İstanbul Kadısı Muhyiddin Çelebi ve İstanbul Zâimi Mahmud Çelebi tarafından tutulmuş olan *muhâsebe icmâl defteri*'nde (1477-1478) "hanehâ-i Kefelüler" başlığıyla 267 haneden oluşan bir nüfus kaydı bulunmaktadır. Bu nüfusun ise Müslüman olduğu kabul edilmektedir (Meriç 1957: 33, 34). Zikredilen vesika ile Kefe'den İstanbul'a nüfus naklinin yapılmış olduğu teyid edilse de bu nüfus içinde Yahudilerin olup olmadığı noktasında daha fazla kaynağa ihtiyacımız olduğu ortadadır.

3.3. Anadolu'nun Diğer Şehirlerden Getirilen Yahudilerin İskânı

Her hâlde başka kentlerden de İstanbul'a getirilmiş olan Yahudi nüfusu vardı. Özellikle İstanbul'da Yahudilere ait sinagoglara verilmiş olan isimler ve tapu tahrirlerde geçen bazı yer adlarından hareketle farklı bölgelerden getirilmiş olan Yahudilerin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu gelenlerle alakalı olarak kıyaslama yapıp incelemeye imkân verecek bilgi dönemin kaynaklarında maalesef bulunmamaktadır. Bu hususla alakalı olarak Avram Galanti Antalya, Tire, Sinop ve Zeytin adlarını taşıyan ve geldikleri yerlere nispeten isimleri verilen sinagogları eserinde anlatmaktadır (Galanti, 1940: 105). S. Yerasimos da Ayasolug (Efes), Tire, Eğridir, Borlu ve Antalya'dan gelenlerin sinagoglarından bahsetmektedir.[9] İstanbul Yahudileri üzerine bir çalışma yapan Dilek Akyalçın'da da bu yerlerle alakalı bilgi bulunmaktadır (Akyalçın 2003: 8, 9). Epstein'in 1490 ve 1522 (1530) yıllarına ait tapu kayıtlarına dayanarak hazırlamış olduğu tablosunda Antalya, Kastamonu, Ayasoluk (Altoluogo) ve diğer bazı şehir isimleriyle birlikte Yahudi hane kayıtları verilmektedir (Epstein 1980: 180). Vesile Tanınmış, çalışmasında tapu tahrirlerine istinaden, İstanbul'un fethiyle Kastamonu, Pravadi,

[9] Bkz. Yerasimos (2005) http://remmm.revues.org/2822.

Korfu, Parga, İzmit ve Kırım'dan Karayların İstanbul'a getirilip yerleştirildiğini, fakat Edirne cemaati, Padişah nazarında ayrıca itibar kazandığından Karayların "Edirne Cemaati" olarak anıldığını söylemektedir (Tanınmış 2004: 41, 42). Ancak bu çalışmaların hiçbirinde zikredilmiş olan şehirlerden Yahudilerin İstanbul'a ne zaman ve nasıl gelmiş olduklarına dair herhangi bir kaynak malumatı bulunmamaktadır.

4. Yahudilerin İstanbul'a İskânı Sonrası Düzenlemeler

Yahudilerin İstanbul'a iskânı bağlamında nerelere yerleştirildikleri, cemaatin din reisi olarak Hahamlığa kimin tayin edildiği ve nüfus durumu, bunun yönetimi sorunu Osmanlı Yahudi İncelemeleri alanında hep tartışma konusu olmuş, farklı görüşler de ileri sürülmüştür.

4.1 Yahudi Meskûnlara Arazi Dağıtılması

İstanbul'a yerleştirilmek üzere getirilen insanlara hayatlarını devam ettirebilmeleri için şehirden yerler tahsis edilmiştir. İlk gelenlere mukâta'a topraklar verilmiş, fakat memnuniyetsizlik üzerine daha sonra bu gelenlere mülk topraklar tahsis olunmuştur. Bu tahsisin vasfı dönemin kaynaklarında güzel bir dille anlatılmıştır. Aşıkpaşazâde bu hususta şunları nakletmektedir:

> "…Kula Şahin Padişaha eydür: Hay devletlü Sultanum atan deden bunca memleketler feth etdiler hiç birinde mukâta'a vaz' etmediler Sultanıma dahi layık budur kim etmeye dedi Padişah anun sözün kabul etti mukâta'ayı bağışladı yine hüküm buyurdu her ev kim verürsiz, mülklüne verün dedi andan sonra her verilen eve mektub verdiler kim mülkleri ola bu vech ile olıcak şehir ma'mur olmağa yüz tuttu…" (Aşıkpaşaoğlu 1949: 193).[10]

Eliyahu Kapsali de Aşıkpaşazâde'yi destekleyen şu bilgileri vermektedir; *"uzaktan ve yakından birçok Yahudi gelip İstanbul'a yerleşmiş, kendilerine evler, bağlar ve bahçeler tahsis edilmiştir"* (Arslantaş 2013: 258).

E. H. Ayverdi bu hususla alakalı olarak *"1473'de yazılmış vakfiyelerde hemhudud emlaklar arasında birçok mukataaya bağlanmış olanlar varken ikinci ve üçüncü vakfiyelerde artık hepsi mülk olmuş, malından emin olan halk yeniden İstanbul'a bağlanmıştır"* diyerek vakıaya işaret etmektedir (Ayverdi 1958: 75). Birbirini doğrulayan bu bilgilerden, İstanbul'a getirilmiş olan Yahudilere de mülk topraklar verilmiş olduğunu çıkartmak mümkündür. Nitekim döneme ait tahrir ve vakfiyeler de *"…Yahudi mülki"* ibareleri

---

[10] Devrin müelliflerinden Tursun Bey (1977: 67-68)'de *"…her kim ihtiyarı ile gelüb sakin olur ise tutduklu tutduğı ev mülki ola bu tergîb ile her tarafdan dökülüb geldiler evler ve saraylar tutdılar…. anlarun içün bezzazistan ve çarşular ve bazargâhlar karvansaraylar yapturdı"* deyip mukata'anın kaldırılması hususunda bilgi vermektedir.

sıkça geçmektedir (Mehmet II Vakfiyeleri 1938: 213, 214, 239; Baş 2002: 232-239).

4.2 Yahudilerin İstanbul'daki İskân Yerleri

İstanbul'a getirilen Yahudilerin yerleştirilmiş oldukları yerler sinagoglardan (havra) ve kaynaklardaki bilgilerden hareketle belirlenebilmektedir. Dönemin kaynaklarından Angiolello, İstanbul ile ilgili bilgi verirken getirilenlerin gelmiş oldukları memlekete göre yerleştirildiklerini ve bunların arasında Yahudilerin de olduğunu nakletmektedir. Angiolello'nun kaydı şu şekildedir: *"Kostantiniyye'de her mahallenin kendi düzen ve âdetine göre kendi tapınağının ve çarşısının olduğunu bilmelisiniz. Her mahallesinin farklı dili, örf ve âdeti vardır. Çünkü sakinleri başka başka memleketlerden getirilmişlerdir… Yahudilerin de havraları vardır, bunlara engel olunmaz ve havralarını sanki kendi memleketleri imiş gibi açık tutarlar"* (Yerasimos 1988: 40).

Angiolello onların İstanbul'da yaşadıkları yerler ile alakalı herhangi bir bilgi vermemektedir. 1496'lı yıllarda İstanbul'a gelen Alman seyyah Arnold von Harff (1471-1505) Yahudilerin bulundukları mahalleden bahsetmekte, bu mahallede Yahudilerin dışında da kimsenin yaşamadığını belirtmektedir (Harff 1990: 244). E. H. Ayverdi kaynaklardan hareketle özellikle Selanik ve Edirne'den getirilen Yahudilerin Balat ve Bahçekapısı civarına yerleştirildiklerini yazmaktadır (Ayverdi 1958: 79). Avram Galanti, sinagogları da esas alarak İstanbul'da on yedi mahalleden bahsetmektedir. Galanti bu bilgiyi Fatih Sultan Mehmed'in vakfiyesine de dayandırmaktadır. Galanti eserinde şu mahallelerin isimlerini vermektedir: Edirneliler Mahallesi, Fil Damı Mahallesi (Balıkpazarı civarında), Halil Paşa Mahallesi, Bozahane Mahallesi, Acemoğlu Mahallesi, Mescid Çelebi Mahallesi, Kara Şemsi Mahallesi (Tahtakale civarı), Timurtaş Mahallesi (Tahtakale civarı), Hoca Sinan Mahallesi, Hızır Bey Çelebi Mahallesi, Azaplar Hamamı Mahallesi, Unkapanı Mahallesi, Sarı Demirci Mahallesi, Balat Mahallesi, Kengos Mahallesi, Edirnekapı Çarşısı, Bithemesia Çarşısı (Galanti 1940: 104, 105). Bu mahallelerin kâmilen Yahudi olduğu düşünülmemelidir. Kaynaklardaki bilgiler, isimleri verilen mahallelerde Müslümanların da yaşamış olduklarını bize göstermektedir. Nitekim mahallelerin adları da bu hususta bir fikir vermektedir. Bu yerlerle birlikte, kaynaklarda genel olarak Hasköy, Balat, Galata Yahudi nüfusun yaşamış oldukları semt ve mahaller olarak hep zikredilmektedir.[11] *Ayasofya Vakıfları Tahrir Defteri*'nde özellikle Galata bölgesinde yaşayan Yahudi nüfusun varlığı ve emlaki daha net görülmektedir (Baş 2002: 232-239). İstanbul'a getirilen Yahudilerin iskân edilmiş oldukları yerler ile alakalı en önemli kaynak şüphesiz 1455 İstanbul Tahriri'dir. Bu tahrirden Yahudilerin getirilmiş oldukları yerlere göre iskân edildikleri

[11] Bu yerler hakkında yapılmış olan çalışmalar bulunmaktadır. Balat Yahudileri hakkında bkz. Deleon (1997: 66, 86-88); Galata ve Hasköy Yahudileri için bkz. Galanti (1940: 170-189).

görülmektedir. Bu da Angiolello'yu doğrulamaktadır. Tahrire göre Kesriyeliler ve Trikalalılar Balat'da, İştip ve Kırtovalılar Badrak (Patrik) Mahallesi'nde, Niğbolu (Nikebolu) ve Lovecliler Sofyan Mahallesi'nde, Filibeliler, Top Yıkığı Mahallesi'nde, İzdinliler Samatya Mahallesi'nde meskûndurlar (İnalcık 2010: 440, 445). Tahrirden sonra tutulmuş olan Fatih Sultan Mehmed'e ait vakfiyelerde de aynı mahalle isimleri kayıtlıdır.[12] Yerleştirmelerle alakalı Bursa şer'iye sicillerinde geçen bir kayıt özellikle Balat'la alakalı az da olsa bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. 1485 senesine ait olan belgede tüccar olan bir Yahudiden bahsedilirken; *"…Kesriyeli (Kastoryalı) olup hâlen İstanbul'da Balat'da oturan Yahudi Yakup…"* (İnalcık 1981: 50) cümleleriyle verilmiş olan bilgi Balat'a, Rumeli'den özellikle de Kesriye'den getirilmiş olan Yahudilerin yerleştirildiği fikrini canlandırmaktadır. Burada hemen hatırlatılmalıdır ki 1455 tahririnde İstanbul Yahudileri sıralanırken Kesriyelilerin de kaydedilmiş olduğunu görmüştük (İnalcık, 2010: 440, 441). Verilen bu iki belge Balat'a iskân edilmiş olan Kesriyeliler için aydınlatıcı olmaktadır.

Fetih öncesi ve sonrası kaynaklarda Yahudilerin yaşamış olduğu bölge olarak işaret edilen ortak bir yer adı "Çıfıt Kapı" veya "Yahudi Kapısı"dır. Fatih dönemine ait bir yeniçerinin hatıratında *cifud* kelimesinin anlamı *"kâfirler* (Türkler) *Hristiyanları gavur ve Yahudileri cifud yani murdar olarak adlandırırlar"* denmektedir. (Yeniçerinin Hatıratı 2003: 10). Yukarıda 1430'lu yıllarda İstanbul'a gelen Rus hacı Zosima'nın eserinde; Yahudilerin Ayasofya civarında yaşadıklarını, onların yaşadıkları yere yakın şehir kapısının da *Yahudi Kapısı* olarak isimlendirildiğini kaydetmiştir. (*Russian Travelers* 1984: 38). 1422 yılında İstanbul'a gelen Buondelmonte'nin çizmiş olduğu haritada bu kapının ismi Latince olarak *Porta Iudea* yani *Yahudi Kapısı* olarak kaydedilmiştir (Rozen 2010: 6; Yalçın 2004: 382-390). İstanbul'a 1578-1581 senelerinde gelip kalan Salomon Schweigger (1551-1622) ve aynı yıllarda İstanbul'da bulunan Stephan Gerlach da *Yahudi Kapısı* manasına gelen *Çıfıt Kapısı*'ndan bahsetmektedirler (Schweigger 2004: 120; Gerlach 2007: 335). Her iki seyyahın belirttiği kapılar fetih öncesi şehre gelip gezen seyyahların belirttiği yerlerle aynıdır. W. Heyd, Bizans döneminde İstanbul'daki Venedik Mahallesini anlatırken mahallenin uzandığı yer itibariyle "hebraica" veya "judeca" isimli bir bölgeden bahsederek bu isimlere dayanarak anılan yerlerin Yahudi Mahallesi olmadığını; 5. yüzyıl ile 15. yüzyıllarda bahsedilen *Yahudi Kapısı* terimlerinin aynı yerleri ifade etmediğini belirtmektedir: *"Görünüşe bakılırsa son Bizanslılarla Türklerin, Yahudi Kapısı adını verdikleri kapının, eski Bizanslılarla, Latinlerin aynı adla andıkları kapı ile hiçbir ilişkisi yoktur"* (Heyd 2000: 272-274). Aynı dönemde Kırım'da yaşayan Yahudilerin yerleşmiş oldukları yerlerden biri de Bahçesaray yakınlarında bulunan Çufutkale'dir. (Tanınmış, 2002: 52, 54). Fatih Sultan Mehmed Vakfiyesi'nde Çıfıt Kapı'nın ismi Orye

[12] Zikredilen mahalle adları için bkz. Mehmet II Vakfiyeleri (1938**:** 213, 214, 224, 241); Mahalleler hakkında vakfiyelere dayalı bir çalışma için bkz. Ülgen (1939: 38, 39).

Kapısı olarak da geçmektedir (Mehmet II Vakfiyeleri 1938: 214, 242). 1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde de Orye Kapısı tabiri vardır; *"…der mahalle-i bâb-ı Orya mahdûd tarîk-i âm vakf-ı Yahûdi ile…"* (İstanbul Vakıfları 1970: 280). Evliya Çelebi de Çıfıt (Cufud) Kapı etrafında iskân edilen Yahudi nüfustan bahsetmiştir (Evliyâ I 2006: 51). Özellikle Edirne'den getirilmiş olan Yahudilerin Çıfıt Kapı civarına yerleştirildikleri Fatih Sultan Mehmed vakfiyelerinde kaydedilmiştir (Mehmet II Vakfiyeleri 1938: 214, 239; Tanınmış 2002: 41). Buradan hareketle fetih öncesinde bu kapı etrafında meskûn Yahudilerin aralarına yeni gelenlerin de yerleştirilmiş olduğunu söylemek mümkün gözükmektedir.

4.2.1. Yahudi Nüfusu Meselesi

Yahudilerin yerleştirilmiş oldukları yerler kadar nüfuslarının ne kadar olduğu da ayrı bir sorundur. Bununla ilgili olarak da yine farklı çalışmalar yapılmıştır. Muhyiddin Çelebi tarafından tutulmuş olan muhâsebe icmâl defterinde İstanbul'da Galata hariç 1647 Yahudi hanesi bulunmaktadır (Meriç 1957: 34). M. Rozen bu hane rakamından hareketle İstanbul'un Yahudi nüfusunu 10.460 olarak hesaplamaktadır. Yine M. Rozen 1490'da tutulmuş olan tapu kaydına dayanarak şehrin Yahudi nüfusunu yaklaşık 13.000 kişi olarak hesaplamıştır (Rozen 2010: 52). 1490'lı yıllarda İstanbul'a gelen Alman seyyah Arnold von Harff İstanbul'daki Yahudi nüfusun 36.000 olduğunu belirtmektedir. Hatta bu bilgiyi kendisine veren kişi, nüfuslarının 36.000'e yükseldiğini söylemiştir (Harff 1990: 244). Ancak bu rakam abartılı olmalıdır. İstanbul'a o tarihlerde Portekiz ve daha da önemlisi İspanyol Yahudileri gelmemişlerdir. Sonraki dönemlerde İstanbul'a gelen seyyahlar da Yahudilerin nüfusunu 20 bin ile 30 bin arasında vermektedirler. 1578-1581 yılları arasında İstanbul'da bulunan Salomon Schweigger Yahudilerin nüfusunu 20 bin olarak nakletmektedir (Schweigger 2004: 150). Tahminen 16. yüzyılın sonlarında İstanbul'a gelen bir İspanyol seyyah da İstanbul'daki Yahudi hanesini 10 bin olarak kaydetmektedir (Toledo 1992: 210). 1657-1658'de İstanbul'da bulunan ve İsveç'ten elçi olarak gelen Claes Rålamb seyahatnâmesinde Yahudilerin nüfusunu 20 bin kadar diye zikreder (Rålamb 2013: 75).[13] Döneminde tutulan kayıtlar ve seyahatnâmelerin dışında İstanbul'da döneme ait Yahudi nüfus hakkında daha fazla bir şey söylemek mümkün gözükmemektedir.

4.2.2. Yahudi İskânının Şekli Tartışması: "Sürgün mü Gönüllü mü?"

İstanbul'a getirilen Yahudilerin kendi rızalarıyla mı yoksa sürgün olarak mı şehre yerleştirildikleri sorusu hem fetihten sonraki dönemde hem de günümüz

[13] İmparatorlukta dört asır boyunca Yahudi nüfusunun iki katı artması ile alakalı olarak bkz. (Veinstein, 1996:141)

incelemelerinde sorulmuştur. Yukarıda da konu edildiği gibi Haham *İzak Sarfati* Avrupalı dindaşlarına yazmış olduğu mektupta onları Osmanlı topraklarına davet etmekte, hoşgörünün hâkim olduğu bu coğrafyayı onlara övmektedir (Galanti 1995: 40). Ayrıca Eliyahu Kapsali eserinde Fatih Sultan Mehmed'in Yahudileri sevdiğini ve onları ülkesine davet ettiğini belirtmişti. Bu mektup ve Kapsali'nin eseri Yahudilerin İstanbul'a kendi rızalarıyla geldikleri ve Osmanlı yöneticileriyle dostane bir münasebet içinde bulundukları vurgulamaktadır. B. Lewis İstanbul'a getirilen Yahudileri ikiye ayırmakta ve ilk gelenlerin sürgün, ikinci gruptakilerin ise kendi rızalarıyla gelenler olduğunu söylemektedir. Ona göre İlk gelenler, yani sürgünler fethin hemen sonrasında Osmanlıların almış oldukları muhtelif yerlerden getirilip İstanbul'a yerleştirilenlerdir. B. Lewis'e göre bu ilk grubun durumu Osmanlı tapu kayıtlarında (vakfiye ve tahrirler) açıkça görülmektedir. Kendi rızasıyla gelenler ise bulundukları ülkelerde zor durumda kalan İspanyol, İtalyan, Portekiz ve Alman Yahudileridir (Lewis 1996: 145, 146). Bu ikinci grup daha ziyade 1490 sonrası Osmanlı topraklarına gelenlerdir. Bu konu üzerine bir çalışması bulunan J. Hacker İstanbul'a fetih sonrası getirilen Yahudilerin zorla getirildiklerini, bir kısmının da köle olarak satıldıklarını anlatmaktadır. Hacker'in bu yorumları daha çok 1453-1470 arası dönem ile alakalıdır (1982: 117-120). M. Rozen geri getirilen bu Yahudilerin İstanbul'dan kaçmalarından dolayı şehre sürgün hükmünde yerleştirildiklerini söylemektedir (2010: 12). Yukarıda vermiş olduğumuz Bursa şer'iyye sicilindeki örnek konuya açıklık kazandırması bakımından önemlidir. 1496 senesinde cereyan eden Samuel ve karısının İstanbul'a nakil şekli bir sürgünün olduğunun açık ifadesidir (Kepecioğlu 2009: 228). Yahudilerin sürgün olarak mı yoksa gönüllü mü geldikleri değerlendirilirken İstanbul'a diğer yerlerden gelip iskân edilenlerin ne suretle getirildiklerine bakmak konunun anlaşılması bakımından önemlidir. Karamanoğulları Beyliği'nin Fatih Sultan Mehmed döneminde sona erdirilmesinin akabinde Karaman bölgesinden İstanbul'a yoğun olarak nüfus nakli yapılmış ve muhtelif yerlere iskân edilmişlerdir. Onların durumları ana kaynaklarda canlı cümlelerle anlatılmaktadır. Kaynaklardaki ifadelerden Karaman vilayetinden getirilenler de sürgün sıfatında İstanbul'a iskân olunmuştur (Sarı Kemal 2001: 76; Neşrî 1995: 791). Bu noktada fetihten sonra icra edilen iskânların genelde sürgün şeklinde olduğunu, bundan Yahudilerin de hariç tutulmadıklarını rahatlıkla ifade edebiliriz.

Yahudilerin bu durumları, yani sürgün mü yoksa kendi rızalarıyla mı şehre geldikleri Kanunî Sultan Süleyman döneminde de tartışılmıştır. Şehrin zorla alınmasına karşılık kilise ve havraların niye açık olduğu suali gündeme gelmiş ve bu sorunun cevabı devrin Şeyhu'l -İslamı Ebussuud Efendi'den talep edilmiştir. O da şehrin *anveten* (zorla) alındığını ancak Yahudi ve Nasaranın elaltından Sultan Mehmed ile ittifak ettiklerini, bu sebeple Sultan'ın onları sebt etmeyip hâlleri üzere mukarrer bıraktığını, dolayısıyla durumlarında bir sıkıntı olmadığını beyan etmiştir (Ebussuud 2009: 152,

153).[14] Ancak bu fetvanın etrafında cereyan eden olayların altyapısı daha çok dönemin sosyal hadiselerinde aranmalıdır.[15]

4.2.3 Haham Tayini

İstanbul'un alınmasından sonra Yahudilerle ilişkili bilimsel tartışmalardan biri de onların başına yönetici olarak kimin tayin edildiği ve bu tayinin muhtevası hususudur. B. Lewis'e göre Fatih Sultan Mehmed, fetihten sonra Bizans döneminde de Haham olan Moşe Kapsali'nin hahamlığını tanımıştır. B. Lewis bu Hahamlığın bütün İmparatorluktaki Yahudilerin değil, İstanbul'da yaşayan Yahudilerin Hahamlığı olduğunu söylemektedir (Lewis 1996: 148). Yukarıda da zikredilen ve eserinden nakiller yapmış olduğumuz Kapsali'nin yeğeni (veya torunu) Eliyahu Kapsali, Moşe Kapsali'nin Bizans döneminde de Haham olduğunu, Sultan Mehmed'in onu tekrar hahambaşılığa getirdiğini söylemektedir (Arslantaş 2013: 259, 260). Ancak M. Rozen bu duruma itiraz edip Eliyahu Kapsali'nin yazmış olduklarına şüpheyle yaklaşmaktadır. Özellikle onun dedesini Bizans döneminden beri Haham olduğunu söylemesini de tereddütle karşılamaktadır (Rozen 2010: 66-68).

5. Sonuç

Kostantiniye'nin fethinden sonra devletin başşehri olan İstanbul'un, yeniden imar ve iskânı çalışmaları çerçevesinde muhtelif memleket ve coğrafyalardan insanlar bir şekilde İstanbul'a getirilip yerleştirilmişlerdir. Farklı milliyet ve inançlardan oluşan bu gruplar arasında Yahudiler de bulunmaktadır. Yeni fetihlerle Rumeli şehirlerinden, devletin toprakları arasında bulunan Selanik, Bursa, Edirne, Kastamonu ve Ayasolug gibi şehirlerden Yahudi nüfus İstanbul'un çeşitli mahallelerine iskân edilmişlerdir. Makale içerisinde özellikle bu meskûn Yahudiler, dönemin ana kaynaklarından olan kronikler, tapu tahrir ve şer'iye sicillerinden bilgiler alınıp kıyaslama yoluna gidilerek incelenmeye çalışılmıştır. Bu noktada bir hususun vurgulanması icap etmektedir; Yahudilerin getirilmiş olduğu şehirlerle alakalı olarak çalışmamızda kaynak yetersizliği

[14] Bu hususstaki tartışmaların geçmişi Yavuz Sultan Selim dönemine kadar gitmektedir. 1518 yılında kaleme alınmış Hanefi hukukuna ait bir risalede kiliselerin kılıçla alınmış bir şehirde de mevcut olabileceği görüşlerine yer verilmiştir. Bu konu ve Ebussuud Efendi'nin fetvası hakkında bilgi için bkz. Emecen (2003: 48, 49). Yahudilerin köle olarak satılıp sonra zımmî statülerini kazanmaları ve bu fetvanın gündeme gelmesiyle alakalı olarak bkz. Wittek (1956: 206, 207).

[15] 16. yüzyılda İstanbul'da meskûn Müslüman ve gayrimüslimlerin arasındaki münasebetleri çalışan Hasan Çolak (2008: 5)'te, bu durumla alakalı olarak, bu yüzyıldaki nüfus artışı sebebiyle Müslüman ve gayrimüslim mahallelerinin iç içe geçtiğini bunun da cemaatler arası beraber yaşamayı sancılı bir süreç hâline getirdiğini, havra ve kiliselerin müsadere edilmek istenmesinin altında da böyle bir sebebin yattığını söylemektedir.

sebebiyle bazı eksiklikler bulunmaktadır. Metin içerisinde adı geçen şehirler ile ilgili yeni kaynakların ortaya çıkması özellikle döneme ait tapu tahrir defterleri ve şer'iye sicillerinin yeniden ele alınıp incelenmesinin bu eksiklikleri gidereceği kanaatindeyiz. Özellikle bu şehirlere ait mahallî tanıklığın ileride ortaya çıkması konunun aydınlanmasında şüphesiz büyük bir hizmet ifa edecektir.

Kaynaklar

AKYALÇIN D. (2003) *The Jewish Community in the Making Of Istanbul Intra Muros: 1453-1520*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ANGIOLELLO Giovan Maria (2011) *Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor Fatih Sultan Mehmet*, Çev. P. GÖKPAR, Profil Yayınları, İstanbul.

ARSLANTAŞ N. (2013) *Türkler ve Yahudiler, Yahudi Tarihçi Eliyahu Kapsali'nin (1483-1555) Seder Eliyahu Zuta İsimli Kroniği Bağlamında Bir İnceleme*, İz Yayıncılık, İstanbul.

ARSLANTAŞ N. (Neşr.) (2001) *Tudelalı Benjamin-Ratisbon'lu Petachia, Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri*, İstanbul.

AYDIN M. (2002) "İstanbul'un Fethinden Önce ve Sonra İstanbul'daki Yahudi Cemaatleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 14.

AYVERDİ E. H. (1958) *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri Şehrin İskânı ve Nüfusu*, Ankara.

BALİ Rıfat "Edirne Yahudileri", http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/edirne_yahudileri.pdf.

BAŞ U. (2002) *Ayasofya Vakıfları Tahrir Defteri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

BETTS R. R. (1956) "Orta ve Güneydoğu Avrupa", *İstanbul'un Sukutu*, Terc. Orhan Şaik GÖKYAY, *İstanbul Enstitüsü Dergisi II*, İstanbul.

BEYDİLLİ Kemal (Neşr.) (2003) *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul.

ÇETİN O. (1999) *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, TTK Yayınları, Ankara.

ÇOLAK H. (2008) *Co-Existence And Conflict Between Muslims And Non-Muslims In the 16th Century Ottoman Istanbul*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.

DANKOFF R. - S. A. KAHRAMAN- Y. DAĞLI (Neşr.) (2006) *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

DELEON J. (1997) *Balat ve Çevresi (İstanbul'un Fethi ve Haliç Semtleri)*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

DEMİRKENT İ. (1997) "Fetih Öncesi Bizans'ın Siyasi Durumu", *I. Uluslararası İstanbul'un Fethi Konferansı, (24-25 Mayıs 1996)*, İstanbul.

DUKAS (1956) *Bizans Tarihi*, Neşr. Vl. MIRMIROĞLU, İstanbul Matbaası, İstanbul.

DÜZDAĞ M. E. (Neşr.) (2009) *Ebussuud Efendi Fetvaları*, Gonca Yayınevi, İstanbul.

EBU'L HAYRI RÛMÎ (1990) *Saltuknâme III*, Neşr. H. Ş. AKALIN, Ankara.

EMECEN F. (2003) *İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

EMECEN F. (1997) *Unutulmuş Bir Cemaat Manisa Yahudileri*, Eren Yayınları, İstanbul.

EPSTEIN M. A. (1980) *The Ottoman Jewish Communities and Their Role in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, Freiburg, Klaus Schwarz Verlag.

EYİCE S. – İ. ARDA (Neşr.) (2000) *Bertrandon De La Broquière'in Denizaşırı Seyahati*, Eren Yayınları, İstanbul.

Fatih Mehmet II Vakfiyeleri (1938) Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.

GALANTİ A. (1940) *Histoire Des Juifs de Turquıe I*, Editions Isis, İstanbul.

GALANTİ A. (1995) *Türkler ve Yahudiler*, Gözlem Yayınları, İstanbul.

GERLACH Stephan (2007) *Türkiye Günlüğü 1573-1576 I,* Neşr. K. BEYDİLLİ - T. NOYAN, Kitap Yayınevi, İstanbul.

GÖNCÜOĞLU S. F. (2004) "Haliç Yahudileri ve Sinagogları", *Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyum Bildirileri Kitabı*, İstanbul.

HACKER J. C. (1982) "Ottoman Policy toward the Jews and Jewish Attitudes toward the Ottomans During the Fifteenth Century", *Christians and Jews in the Ottoman Empire: TheFunctioning of a Plural Society I,* Ed. B. BRAUDE-B. LEWIS, Holmes-MeierPublishers, New York.

HEYD, W. (2000) *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, TTK. Basımevi, Ankara.

Hüdavendigâr Livâsı Tahrir Defterleri I (1988) Neşr. Ömer L. BARKAN - Enver MERİÇLİ, TTK. Basımevi, Ankara.

İbn Batûta Seyahatnamesi I (2004) Neşr. A. S. AYKUT, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

İBN KEMÂL (1991) *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, Neşr. Ş. TURAN, TTK Basımevi, Ankara.

İNALCIK Halil (1988) "Fatih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşâsı", Terc. F. UNAN, *Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, Aralık.

İNALCIK H. (2002) "Foundations of Ottoman-Jewish Cooperation", *Jews, Turks, Ottomans: A Shared History, Fifteenth Through the Twentieth Century*, New York.

İNALCIK H. (1981) "Osmanlı İdare, Sosyal ve Ekonomik Tarihiyle İlgili Belgeler: Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler", *Belgeler* X/14, (1980-1981), Ankara.

İNALCIK H. (2010) *The Survey Of Istanbul 1455*, İş Bankası Yayınları, İstanbul.

İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri 953 (1546) Tarihli (1970) Neşr. Ömer L. BARKAN-E. H. AYVERDİ, İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul.

Jews in Byzantium: Dialectics of Minority and Majority Cultures (2012) Ed. R. BONFIL-O. IRSHAI, G. STROUMSA, R. TALGAM, Leiden Brill.

SCHILTBERGER Johannes (1997) *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

KEPECİOĞLU K. (2009) *Bursa Kütüğü IV*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa.

KOHEN E. (2007) *History of the Byzantine Jews: A Microcosmos in the Thousand Year Empire*, University Press of America.

KOLÇAK Ö. (2005) *Osmanlılarda Bir Küçük Sanayi Örneği: Selanik Çuha Dokumacılığı (1500-1650),* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kritovulos Tarihi 1451-1467 (2012) Neşr. A. ÇOKANA, Heyamola Yayınları, İstanbul.

LANGE N. (1998) "Hebraism and Hellenism: The Case of Byzantine Jewry", *Poetics Today*, Vol. 19, No. 1 (Spring).

LEWIS B. (1996) *İslam Dünyasında Yahudiler*, Çev. B. S. ŞENER, İmge Kitabevi, İstanbul.

LOWRY H. (2004) *Seyyahların Gözüyle Bursa (1326-1923)*, Eren Yayınları, İstanbul.

MEHMED NEŞRÎ (1995) *Kitâb-ı Cihannümâ II*, Neşr. M. A. KÖYMEN-F. R. UNAT, TTK Yayınları, Ankara.

MERİÇ R. M. (1957) "Birkaç Mühim Arşiv Vesikası", *İstanbul Enstitüsü Dergisi III,* İstanbul.

NICOL D. M. (2003) *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453),* Çev. B. UMAR, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Osmanlı Tarihleri I (1949) "Aşıkpaşaoğlu, Tevârih-i Âl-i Osman", Neşr. Nihal ATSIZ (ÇİFTÇİOĞLU) Türkiye Yayınevi.

OSTROGORSKY G. (1995) *Bizans Devleti Tarihi*, Neşr. F. IŞILTAN, TTK Basımevi, Ankara.

ÖZTÜRK Y. (2000) *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

RÅLAMB Claes (2013) *İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658*, Terc. A. AREL, Kitap Yayınevi, İstanbul.

PERO TAFUR (2007) *Travels and Adventures 1435-1439*, Ed. M. LETTS, Gorgias Press.

PERTUSI A. (2006) "Nicolo Barbaro, Konstantinopolis Kuşatması Günlük'ü", *İstanbul'un Fethi II*, Çev. M. ŞAKİROĞLU, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

ROZEN M. (2010) *İstanbul Yahudi Cemaatinin Tarihi (1453-1566)*, Neşr. S. ÇAĞLAYAN, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

RUNCIMAN S. (1956) *İstanbul'un Sukutu*, Terc. O. Ş. GÖKYAY, *İstanbul Enstitüsü Dergisi II*, İstanbul.

RUNCIMAN S. (1999) *Konstantinopolis Düştü 29 Mayıs 1453*, Çev. D. TÜRKÖMER, Doğan Kitap, İstanbul.

Russian Travelers to Costantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries (1984) Ed. P. MAJESKA, Washington.

DE CLAVIJO Ruy Gonzales (2007) *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat*, Neşr. Ö. R. DOĞRUL, Kesit Yayınları, İstanbul.

SCHWEIGGER Salomon (2004) *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Neşr. T. NOYAN, Kitap Yayınevi, İstanbul.

SARI KEMAL (2001) *Selâtinnâme*, Neşr. N. ÖZTÜRK, TTK. Yayınları, İstanbul.

SCHICK İ. C. (1989) "Osmanlılar, Azınlıklar ve Yahudiler", *Tarih ve Toplum*, Sayı 29 (Mayıs).

SCHNEIDER, A. M. (1952) "XV. Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu", *Belleten*, XVI/61 (Ocak), Ankara.

Seyyahların Aynasında İstanbul (2010) Neşr. Ü. MERİÇ, Albaraka Yayınları, İstanbul.

SPERCO W. (1989) *Yüzyılın Başında İstanbul*, çev. R. KÖYMEN), İstanbul Kütüphanesi, İstanbul.

TANINMIŞ V. (2004) *Osmanlı Hakimiyetinde Karai Cemaati*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

The Pilgrimage of Arnold Von Harff (1990) Neşr. M. LETTS, Millwood.

TOLEDO P. (1992) *Türkiye Seyahati: 16. Yüzyıla Ait Bir Anonim İspanyol Eserine Osmanlı İmparatorluğu'nun Toplumsal Yapısı ve Gelenekleri* (basılmamış doktora tezi) Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

TURSUN BEY (1977) *Târih-i Ebu'l Feth*, Neşr. M. TULUM, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

UZUNÇARŞILI İ. H. (1988) *Osmanlı Tarihi I*, TTK. Yayınları, Ankara.

VEINSTEIN G. (1996) "Fetihten Sonraki Osmanlı Millet Sistemi Üzerine Bazı Düşünceler", *I. Uluslararası İstanbul'un Fethi Konferansı*, 24-25 Mayıs.

WITTEK P. (1956) "Feth-i Mübin", İstanbul'un Sukutu, Terc. O. Ş. GÖKYAY, *İstanbul Enstitüsü Dergisi II*, İstanbul.

YALÇIN A. B. (2004) "XV. Yüzyılda Bir İtalyan Gezgin: Cristoforo Buondelmonti ve Konstantinopolis", *İstanbul Üniversitesi 550. Yıl Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu (XV. Yüzyıl)* 30-31 Mayıs 2003, Ed. S. ATASOY, İstanbul.

YERASIMOS S. (1988) "Giovan Maria Angiolello ve İstanbul'un Fethinden Sonraki İlk Tasviri", *Tarih ve Toplum*, Sayı 58 (Ekim).

YERASIMOS S. (2005) "Les Grecs d'Istanbul Après La Conquête Ottomane Le Repeuplement De La Ville Et De Ses Environs (1453-1550)", *Revue des Mondes Musulmans et de la Mediterranee*, Numeros 107-110, (Septembre), http://remmm.revues.org/2822. (18.11.2014).

YEŞİLDAL M. (2006) *Balat'taki Yahudi Kurumlarının Tarihsel Gelişim Süreci*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yahya Başkan

Yrd.Doç.Dr., İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Malatya.
E-posta: ybaskan@hotmail.com
Adres: İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İnönü Üniversitesi Merkez Yerleşkesi, P.K. 44280, Malatya/Türkiye.

Yazı bilgisi:
Alındığı tarih: 10 Temmuz 2014
Yayına kabul edildiği tarih: 30 Temmuz 2014
E-yayın tarihi: 15 Aralık 2014
Çıktı sayfa sayısı: 22
Kaynak sayısı: 75